

สิทธิสตรีในความคิดของ ปรีดี พนมยงค์

ม ลี นี คั ม สุ ภ า

๒

เมื่อจะทำความเข้าใจขบวนการสิทธิสตรีในประเทศไทย อาจพบว่าชื่อของปรีดี พนมยงค์ไม่เป็นที่คุ้นเคยสักเท่าไร แต่ถ้าจะกล่าวถึงกำเนิดของสิทธิในการเลือกตั้งของสตรีไทยแล้ว คงไม่มีใครปฏิเสธว่าเริ่มต้นที่ร่างธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 และร่างธรรมนูญฉบับนี้เองที่นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้รับผิดชอบในการร่าง

คุณูปการจากธรรมนูญฉบับนี้ได้ทำให้สิทธิทางการเมืองของสตรีไทยปรากฏอย่างต่อเนื่องในรัฐธรรมนูญฉบับต่อ ๆ มา มีคำอธิบายว่าการให้สิทธินี้ เกิดขึ้นก่อนประเทศที่ก้าวหน้าในเรื่องประชาธิปไตยเสียอีก และเกิดขึ้นโดยที่สตรีมิได้เคลื่อนไหวเรียกร้องอย่างหนักหน่วงเหมือนประเทศอื่นๆ ความคิดอ่านในระดับปัจเจกบุคคลของปรีดี พนมยงค์ สามารถส่งผลต่อการวางรากฐานหรือกติกาทางสังคมเกี่ยวกับสตรีตรงจุดหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของสังคมไทยได้ เพราะเขาได้มีบทบาทสำคัญภายหลังการอภิวัฒน์ พ.ศ. 2475 อย่างสูงและยังดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ทางการเมืองในยุคต่อมาอย่างต่อเนื่อง การศึกษาความคิดของสตรีในที่นี้จึงแบ่งออกเป็นสองลักษณะคือ ศึกษาความคิดเกี่ยวกับสตรีในระดับบุคคล ขณะเดียวกันความคิดระดับบุคคลเหล่านี้สะท้อนความคิดเกี่ยวกับสตรี

ในโครงสร้างของสังคมอย่างไร

เนื่องจากความคิดเกี่ยวกับสตรีมีความเชื่อมโยงกับการแบ่งพื้นที่ทางสังคมอย่างหนึ่งคือ “บ้าน” มีคำเปรียบเปรยหรือเรียกสตรีที่อยู่ในฐานะภรรยาว่า “ที่บ้าน” “บ้าน” จึงถูกเชื่อมโยงกับความเป็นผู้หญิงที่อยู่ในฐานะภรรยา แม้หมายถึง ผู้ที่ต้องรับผิดชอบในเรื่องเกี่ยวกับครอบครัว การดูแลบ้าน หรือความรู้สึกต่าง ๆ เป็นอาณาบริเวณที่เรียกว่า “ส่วนตัว” โดยสตรีจะถูกสร้างอาณาเขตให้อยู่กับพื้นที่ที่เรียกว่า “บ้าน” เป็นส่วนใหญ่

บทความนี้จะเลือกนำเสนอความคิดของปรีดีพนมยงค์เกี่ยวกับสตรี ตามการจัดแบ่งอาณาเขตของสตรีในครอบครัวตามพื้นที่บ้าน โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือในส่วนแรก เรียกว่า “หน้าบ้าน” เป็นการอธิบายความคิดเกี่ยวกับผู้หญิงของปรีดี พนมยงค์ ส่วนที่สอง เป็นการนำเสนอความคิดเห็นหรือประสบการณ์ของผู้มีชีวิตของท่านคือ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ที่มีส่วนสะท้อนให้เห็นถึงความคิดหรือภาวะของสตรีที่อยู่เคียงข้าง ซึ่งจะนำเสนอในส่วนที่เรียกว่า “หลังบ้าน”¹ และส่วนที่สาม เป็นการพยายาม

1. ผู้เขียนขอขอบคุณ อาจารย์อรจักร สัตยานุรักษ์ ที่จุดประเด็นสนใจแก่ผู้เขียนในการศึกษาคำ “หลังบ้าน” ภายหลังการเสนอบทความนี้ เมื่อวันที่ 13 มกราคม 2542 ณ ห้องประชุมชั้น 4 อาคารเอนกประสงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อธิบายความคิดเกี่ยวกับผู้หญิง ที่สะท้อนผ่านการจัดแบ่งพื้นที่ “ส่วนตัว/สาธารณะ” หรือ “ที่ทำงาน/ที่บ้าน” โดยจะอธิบายให้เห็นว่า การจัดแบ่งพื้นที่ในลักษณะนี้สะท้อนความคิดเห็นเกี่ยวกับสตรีในสังคมอย่างไร อยู่ในส่วนที่เรียกว่า “ผู้หญิง กับ บ้าน”

แต่ก่อนที่จะเข้าสู่ส่วนแรก ผู้เขียนต้องการกล่าวถึงแนวทางการศึกษาความคิดของปรีดี พนมยงค์ในที่นี่ว่า ไม่มีความต้องการก่อให้เกิด “ดัดแปลงอีลลูชั่น” ตามที่คาร์ณคุณดิลก ผู้กำกับละครสะท้อนชีวิตประวัติของปรีดี พนมยงค์ เรื่อง “คือผู้อภิวัฒน์” ได้เคยกล่าวไว้คือถ้าไม่ระวังก็จะสร้างภาพหลอน 2 ชั้น ให้คนดู² หรือ เจลิมเกียรติ ผิวนวล เมื่อศึกษาความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ เขาได้ทำการศึกษาค้นคว้าถึงความคิด ภูมิหลังทางสังคมและสภาพการณ์ส่วนตัว³ โดยได้รับการแนะนำจากปรีดีโดยตรงว่าให้พิจารณาถึงสภาพความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจทางการเมือง ทรรศนะทางสังคมที่กระทบหรือสัมพันธ์กับท่านในระยะเวลาต่าง ๆ⁴ ด้วย

บทความนี้ไม่ต้องการสร้างภาพซ้อนของปรีดีขึ้นมาอีกชั้นหนึ่งเช่นเดียวกับคุณคาร์ณ แต่ภายใต้ข้อจำกัดมากมายที่ไม่สามารถศึกษาสภาพการณ์อย่างลึกซึ้งตามที่ปรีดีต้องการได้ จึงได้เลือกหยิบเฉพาะบางประเด็นปัญหาที่สามารถเชื่อมโยงกับปัจจุบันได้มากกล่าวถึงเท่านั้น โดยตระหนักดีว่า ได้มองข้ามเรื่องของ “เวลาและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์” บางอย่างไป ในที่นี้จึงขอเติมคำว่า ในทัศนะข้าพเจ้า เข้าข้างท้ายบทความเพื่อทำให้ บทความนี้มีบทบาทจำกัดเฉพาะตัวลงได้ระดับหนึ่ง บทความนี้จะน่าจะมีข้อเสียใหม่ว่า “ลัทธิสตรี” ในความคิดปรีดี พนมยงค์ ในทัศนะข้าพเจ้า อาจจะเหมาะกว่า และการศึกษาในที่นี้เชื่อว่าความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างสังคมกับตัวบุคคลนั้นมีลักษณะเป็นพลวัตรและมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน กิจกรรมของคนในสังคมจะถูกวางกรอบโดยโครงสร้างสังคมซึ่งมีหลายรูปแบบเชื่อมโยงกัน แต่ในอีกด้านหนึ่งมนุษย์ก็

เป็นผู้สถาปนาโครงสร้างเหล่านี้ขึ้นมา ดังนั้นบุคคล และโครงสร้างสังคมจึงมีส่วนสัมพันธ์กัน ความเชื่อมโยงจึงมีปรากฏอยู่ระหว่างความคิดเฉพาะเกี่ยวกับสตรีของปรีดีต่อสังคม และขณะเดียวกันความคิดของเขาก็ตกอยู่ภายใต้กรอบความคิดของสังคมที่มีอิทธิพลอยู่ด้วย จึงเป็นการมองดูความสัมพันธ์ของความคิดในระดับบุคคลที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสถานะของผู้หญิงในสังคมไทย และภายใต้ความคิดนี้ได้สะท้อนความคิด “ชายเป็นใหญ่” (Patriarchy) ในสังคมไทยไปด้วยเช่นกัน

1. หน้าบ้าน

หน้าพระที่นั่งอนันตสมาคมฯ

เสมอภาคหลังการปฏิวัติ

เช้าตรู่ของวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ภายหลังการปฏิวัติแบบฉบับพลัน (Coup D'Etat) ได้สำเร็จลง พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้อ่านประกาศคณะราษฎร ณ บริเวณหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคมฯ ความข้อที่ 4 ว่า

.....จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน.....

ข้อความที่ปรากฏในหลัก 6 ประการของคณะราษฎรนี้ถูกเขียนขึ้นโดยนายปรีดี พนมยงค์ ตั้งแต่เมื่อครั้งที่คณะราษฎรรวมตัวประชุม ณ Rue Du Sommerard ประเทศฝรั่งเศส นายปรีดีได้รับมอบหมายให้เป็นประธานและเป็นหัวหน้าคณะราษฎร⁵ โดยที่ประชุมในขณะนั้นได้เห็นชอบกับหลัก 6 ประการที่นายปรีดีเป็นผู้เสนอ⁶

2. คาร์ณ คุณดิลก, คือผู้อภิวัฒน์ (กรุงเทพฯ: ชูติมาการพิมพ์, 2530), น.5

3. เจลิมเกียรติ ผิวนวล, ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2529), น.19.

4. เพ็ญอำ, คำนำ

5. ปรีดี พนมยงค์, “บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎร” ใน การโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (กรุงเทพฯ: เจริญวิทยาการพิมพ์, มปป.) น.100.

6. เพ็ญอำ น.105.

ถัดจาก 24 มิถุนายน 2475 ไป 3 วัน คณะราษฎรได้ประกาศ “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม (ชั่วคราว) พ.ศ. 2475” โดยมีข้อความในมาตรา 14 ว่า “ราษฎรไม่ว่าเพศใดเมื่อมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ ย่อมมีสิทธิออกเสียงลงมติเลือกผู้แทนหมู่บ้านได้...”⁷ ข้อความที่ระบุว่า ไม่ว่าเพศใด นี้มีความหมายว่าทั้งเพศชายและเพศหญิงให้มีสิทธิเท่าเทียมกัน และร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ก็ถูกเขียนขึ้นโดยนายปรีดี พนมยงค์อีกเช่นกัน

ถ้าจะทบทวนงานเขียนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสิทธิสตรีแล้ว มักจะกล่าวถึงร่างธรรมนูญฉบับนี้เป็นสำคัญว่ามีส่วนในการยกฐานะสตรีให้เท่าเทียมบุรุษ งานเขียนเหล่านี้⁸ ได้ชี้ให้เห็นว่า ข้อความที่ปรากฏในร่าง พ.ร.บ.ธรรมนูญ (ชั่วคราว) พ.ศ. 2475 ข้างต้น ได้สร้างความหมายให้กับการกล่าวถึงสิทธิสตรีไทยในเวลาต่อมาอย่างมาก

จากหลักความเสมอภาคที่นายปรีดี พนมยงค์ ยึดถือและทำให้ปรากฏในธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามฉบับแรกนี้ เท่ากับเปิดฉากให้ผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นตามมา จากอดีตที่ผู้หญิงเคยเป็นแค่เพียงทรัพย์สินสมบัติของพ่อแม่หรือสามีมาเป็นสตรีที่มีสิทธิมีส่วนในการปกครอง ความคิดที่ยอมรับสิทธิของสตรีเช่นนี้ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีปรากฏอยู่บ้าง เช่น ในรัชกาลที่ 3 ทรงตราพระราชบัญญัติผู้ขายเมียขึ้น สามีจะขายภรรยาโดยไม่ยินยอมให้ถือว่าผิด ในรัชกาลที่ 4 เกิดกรณีของอ้าแดงเหมือนกับนายริด ทำให้เกิดให้สิทธิในการสมรสแก่สตรีได้ตามสมควรใจมากขึ้นตามมา รัชกาลที่ 5 ทรงเลิกทาส มีการชำระกฎหมายเป็นหมวดหมู่ กำหนดโทษให้คล้ายคลึงอารยประเทศ จนถึงรัชกาลที่ 6 ทรงออกประมวลกฎหมายแพ่งพาณิชย์ บรรพ 1-2 และดำเนินมาเป็นเวลา 38 ปี

จนกระทั่ง พ.ศ. 2475 จึงเร่งรัดให้มีประมวลกฎหมายออกใช้บังคับ⁹ ที่ถือว่ายอมรับและให้โอกาสหญิงให้มีสิทธิเท่าเทียมชายในทางการเมือง ในเวลาต่อมาจึงมีการให้

สิทธิในทางทรัพย์สิน มรดก ในรัฐธรรมนูญ¹⁰

นับเป็นก้าวย่างที่ดีของสตรีไทยที่ได้คุณภาพการจากการปฏิวัติ 2475 มีการกล่าวว่า สตรีได้รับสิทธิในการเลือกตั้งพร้อมๆ กับบุรุษ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ปรากฏให้เห็นมากนักในกระบวนการประชาธิปไตยตะวันตก อย่างไรก็ตาม ความคิดในลักษณะนี้สามารถเกิดขึ้นได้อย่างไม่น่าประหลาดใจ เพราะการเริ่มต้นเส้นทางประชาธิปไตยของประเทศต่างๆ ไม่จำเป็นต้องเริ่มเหมือนกัน ดังนั้นเมื่อประเทศสยามจะให้สิทธิทางการเมืองแก่ราษฎรก็ไม่จำเป็นต้องเริ่มที่เพศชายก่อนเหมือนประเทศอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุผลเบื้องหลังของการยอมรับสิทธิสตรีในทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ยังไม่ใช่เรื่องน่าประหลาดใจด้วยเช่นกัน เพราะการที่ร่ำเรียนทางด้านกฎหมายจนจบการศึกษาชั้นสูงสุด ย่อมจะต้องเกี่ยวข้องและรับรู้ได้ถึงความยุติธรรมของสิทธิสตรีในทางกฎหมายอย่างแน่นอน สตรีเองที่ร่ำเรียนทางด้านนี้ยังให้ข้อคิดว่า การได้เรียนรู้กฎหมาย มิใช่โรหลายอย่างที่ทำให้เกิดความรู้สึกถึงความไม่เสมอภาคทางวัฒนธรรม ประเพณีและทางกฎหมายเกี่ยวกับชายและหญิง และถ้าได้เข้าไปทำงานในสำนักงานชาวต่างประเทศ ได้เรียนรู้กฎหมายของเขา

7. ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมายและเอกสารสำคัญในทางการเมือง, (กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519) น. 120

8. ตัวอย่างงานเขียนเกี่ยวกับสตรีที่อ้างอิงถึงร่างธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม (ชั่วคราว) พ.ศ. 2475 เช่น โครงการศึกษาและจัดพิมพ์เรื่องสตรีไทย ของสภาสตรีแห่งชาติ เมื่อ 2518, น.96, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ของ นันทิรา ชำภิบาล เรื่อง นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงไทยในสมัยสร้างชาติของจอมพลป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487, 2530, น.50 หรือ สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ของ ลำพวรรณ น่วมบุญเหลือ วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519, น.2.

9. สภาสตรีแห่งชาติ, สตรีไทย. (กรุงเทพมหานคร : สภาสตรีแห่งชาติ, 2518) น. 95-96.

10. สันติสุข โสภณศิริ (บก.), ปรีดีนิวัติ สัจจะคืนเมือง. (กทม. : สำนักพิมพ์อักษรสาส์น, 2529) น. 256-257

ก็จะนำมาเปรียบเทียบกับกฎหมายของเรา"

ความที่ต้องเกี่ยวข้องกับกฎหมายหรือเรื่องของกฎหมายยุติธรรมจึงไม่ใช่เรื่องที่น่าประหลาดใจกับความคิดที่เขาจะรับรองสิทธิสตรีในรัฐธรรมนูญ ประกอบกับในขณะที่เขาได้ศึกษาเล่าเรียนอยู่ในประเทศฝรั่งเศสนั้น การตื่นตัวในเรื่องสิทธิสตรีในประเทศแถบยุโรป¹² ก็มีขึ้นมากแล้วด้วย เช่น พ.ศ. 2461 อังกฤษเริ่มมีกฎหมาย The Representation of the people act ค.ศ. 1918 ที่ให้สิทธิกับสตรีที่มีอายุ 30 ปีขึ้นไป ด้วยเหตุผลของสงครามโลกครั้งที่ 1 และในปี พ.ศ. 2471 (ค.ศ. 1928) จึงลดลงเป็น 21 ปี (ซึ่งการให้สิทธิแก่สตรีครั้งนี้ ทำให้จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งเพิ่มมากขึ้นเป็น 21 ล้าน (ค.ศ. 1918) และเพิ่มอีก 8 ล้าน (ค.ศ. 1928) อันมีผลต่อการกระจายที่นั่งในสภา¹³ ส่วนอเมริกานั้นก็เริ่มให้สิทธิสตรีในการเลือกตั้ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2463 (ค.ศ. 1920)¹⁴ แล้ว

การตื่นตัวในเรื่องการยอมรับสิทธิสตรีได้เกิดขึ้นในอังกฤษและอเมริกาก่อนแล้ว จึงไม่เป็นเรื่องแปลกที่คณะราษฎรและนายปรีดี พนมยงค์จะร่างรัฐธรรมนูญที่ให้สิทธิสตรีเท่าเทียมกับเพศชาย เพราะภายใต้มาตรฐานทางกฎหมายเดียวกับทางตะวันตกจะทำให้สะดวกต่อการยอมรับและรับรองคณะรัฐบาล พ.ศ. 2475 การรับรองสิทธิสตรีไทยจึงได้รับการบรรจุไว้ตั้งแต่แรกมีรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว¹⁵ แต่การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรีไทยกว่าจะเกิดขึ้นจริงจังก่เกือบ 20 ปีให้หลัง โดยการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2492 มีผู้หญิงได้รับการเลือกตั้ง 1 คน คือ นางอรพิน ไขยกาล ต่อมา 26 กุมภาพันธ์ 2495 ได้รับเลือก 4 คน, 26 กุมภาพันธ์ 2500 ผู้หญิงได้รับเลือก 1 คน จากจำนวนผู้สมัครหญิงทั้งหมด 41 คน, 15 ธันวาคม 2500 ผู้หญิงได้รับเลือก 4 คนจากจำนวนผู้สมัคร 14 คน และจากสถิติการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2500 40% ของผู้ไปใช้สิทธิเป็นผู้หญิง และเพิ่มขึ้นเป็น 43% เมื่อการเลือกตั้ง 10 กุมภาพันธ์ 2512¹⁶

ภาพสะท้อนจากร่างรัฐธรรมนูญ 2475 จึงฉายภาพให้เราเห็นว่าความคิดในเรื่องสิทธิของผู้หญิงนั้นได้รับการปฏิบัติที่ดีขึ้นกว่าเดิม และเมื่อปรีดี พนมยงค์คือผู้มีบทบาทในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ย่อมสะท้อนให้เห็นว่าเขาเป็นผู้ที่เห็นด้วยกับการรับรองสิทธิสตรีในทางกฎหมายและการเมืองนี้อย่างแน่นอน โดยบริบทที่มีส่วนกำหนด

11. นันทิรา ชำภิบาล, นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงไทยในสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2530 น. 62 อ้างจาก "เสียงหนึ่งแห่งความทรงจำ" โดย แรม พรหมโมบล, 50 ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ชาลววิทย เกษตรศิริ (บก.) (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527) น. 136

12. เมื่อปรีดี พนมยงค์ถูกสอบสวนภายหลังการเสนอเค้าโครงเศรษฐกิจเมื่อ พ.ศ. 2476 รัฐบาลได้ตั้งคณะกรรมการการประกอบด้วย หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ พระยานลราชสุวัจน์ และพระยาศรีสังกร ขึ้นสอบสวนว่า "หลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่" และได้อนุมัติให้เซอร์โรเบิร์ต ฮอลแลนด์และมอริเชียส กียอง มาเป็นผู้เชี่ยวชาญในการสอบสวน ในสำเนาบันทกของนายเรเน กียอง ได้กล่าวถึงความเห็นในเรื่องสิทธิสตรีในยุคนั้นว่า จากกำหนดการคอมมิวนิสต์ระหว่างประเทศได้อ้างอิงถึงผู้หญิงไว้ว่า ให้มีความเสมอภาคทางกฎหมายในชีวิตชุมชนอย่างเต็มที่ระหว่างชายและหญิง ให้มีการแก้กฎหมายว่าด้วยการแต่งงานและครอบครัว ให้มีการยอมรับนับถือว่าการเป็นมารดาเป็นกิจหน้าที่ต่อชุมชนอย่างหนึ่ง และได้กล่าวต่อไปว่าแม้ประเทศที่ไม่เกี่ยวข้องกับคอมมิวนิสต์ในขณะนั้นก็ยอมรับในเรื่องนี้กันอยู่แล้ว นโยบายนี้ไม่ใช่การริเริ่มโดยพวกคอมมิวนิสต์เท่านั้น มีการถกเถียงเรื่องการแต่งงานโดยมีการขานเดียวที่ลอนดอน ส่วนอเมริกาก็มีการตั้งสากลสันนิบาตเพื่อ "แก้รูปเพศการ" อ้างจาก ปรีดี พนมยงค์, ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526) น. 318.

13. เอช.บี.ชริมส์, นันทา โชติตะทุกณะ (แปล) อังกฤษ ประวัติศาสตร์การปกครอง ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522 น. 96.

14. สภาสตรีแห่งชาติ, สตรีไทย (กรุงเทพมหานคร : สภาสตรีแห่งชาติ, 2518) น. 96.

15. แม้ว่าเรื่องนี้จะเป็นที่ยอมรับว่าเป็นโอกาสที่ดีของสตรีไทย แต่กลับมีความเห็นคัดค้านการให้สิทธิสตรีนี้ปรากฏผ่านหนังสือพิมพ์ "หญิงไทย" เมื่อ พ.ศ. 2475 ที่สะท้อนความเห็นของขบวนการสตรีไทยในยุคนั้นที่ก้าวไกลไปกว่าการให้ความสำคัญเฉพาะผู้หญิง เพียง 2-3 คน แต่ให้พิจารณาถึงผู้หญิงส่วนใหญ่ด้วย กล่าวว่า ประโยชน์อันใดที่จะได้มาเพียงเกียรติยศของผู้หญิงคนหนึ่งสองคนที่จะเข้านั่งในรัฐสภาแล้วปล่อยให้ผู้หญิงอีก 7 ล้านคนต้องลำบาก อ้างจาก ศิริพร สะโครบานะ "การเรียกร้องสิทธิสตรีของหญิงไทย" (2398-2475) ใน สตรีทัศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 เดือนสค.-ตค. 2526, น.34.

16. สภาสตรีแห่งชาติ, สตรีไทย, อ้างแล้ว, น. 158-159.

การรับรู้และความคิดเห็นน่าจะเกิดจากปัจจัยสองอย่าง คือ การที่ได้เรียนวิชาความรู้เกี่ยวกับกฎหมายความเป็นธรรม และการได้สัมผัสและใช้ชีวิตในประเทศตะวันตกที่ยอมรับสิทธิสตรี นั่นเอง

นอกจากนี้จากเค้าโครงเศรษฐกิจที่ปรีดีได้ร่างเสนอต่อรัฐบาลชุดพระยามโนปกรณัม อันเป็นเหตุให้ต้องเดินทางออกนอกประเทศเมื่อ พ.ศ. 2476 นั้น ก็ปรากฏความเห็นที่เกี่ยวข้องกับสตรีอยู่ในส่วนของเค้าร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร หมวดที่ 2 ว่าด้วยการทำงาน มาตรา 8 ข้อ 4. เขียนไว้ว่า งานที่เกี่ยวกับการรักษาสถานที่ การเสมียน การเป็นครู การอนุบาลเด็ก การจำหน่ายของอุปโภคบริโภค ให้พยายามผ่อนผันใช้เพศหญิง เว้นแต่จำเป็นจึงใช้เพศชาย แต่ทั้งนี้ไม่ได้ดลิตสิทธิของเพศหญิงมีคุณวุฒิและความสามารถเป็นพิเศษที่จะเข้าแข่งขันทำงานในประเภทที่ใช้คุณวุฒิ และสามารถเป็นพิเศษ และในมาตรา 10 ได้ยกเว้นไม่ต้องทำงานแก่หญิงมีครรภ์ด้วย¹⁷

ต่อมารัฐบาลยังได้ออกกฎหมายที่สำคัญในเรื่องแรงงานถึง 2 ฉบับ คือ พ.ร.บ. ว่าด้วยสำนักงานจัดหางาน พ.ศ. 2475 และ พ.ร.บ. สำนักงานท้องถิ่น พ.ศ. 2475 ที่ให้บริการแก่ประชาชนโดยรัฐจัดตั้งสำนักงานบริการสำหรับผู้ที่ต้องการหางาน และเมื่อปรีดีได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2479 ได้ผลักดันให้ออก พ.ร.บ. สอบสวนภาวะกรรมกรขึ้นเพื่อทราบภาวะความเป็นอยู่ของกรรมกรอีกด้วย¹⁸ ชี้ให้เห็นถึงความคิดที่ให้ความสำคัญกับสตรีโดยไม่ละเลย เพราะการระบุไว้ใน พ.ร.บ. ย่อมมีความหมายต่อการยอมรับความสามารถของผู้หญิงในการทำงาน

หลายครั้งที่เขาเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการทำงาน เช่น การให้ท่านผู้หญิงพูนศุข ช่วยงานในช่วงสงคราม หรือการเรียกตัวคุณแรม พรหมโมบล เนติบัณฑิตหญิงคนแรกของไทยเข้าพบขอให้ช่วยเดินทางไปสหรัฐอเมริกา เพื่อช่วยในการติดต่อกับ ม.ร.ว.เสนีย์

ปราโมช ในช่วงสงครามโลก และยังขอให้เธอช่วยงานในเรื่องของการขายพันธบัตรเพื่อนำเงินมาตั้งสำนักงานธนาคารชาติ¹⁹ นอกจากนี้ในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองที่มีการสอนกวดวิชา ช่วงที่เขาสอนที่โรงเรียนกฎหมายนั้น ปรากฏว่ามีนักศึกษาหญิงรวมอยู่ด้วย²⁰ หรือแม้แต่ในช่วงหลัง ๆ ของชีวิต จากคำให้สัมภาษณ์เขาได้กล่าวยอมรับบทบาทความช่วยเหลือที่ได้รับจากภรรยาไว้มาก และมีความคิดที่จะเขียนชีวประวัติตนเองไว้เคียงคู่กับภรรยาโดยให้ชื่อว่า “ชีวิตและการงานของปรีดี-พูนศุข”²¹ นอกจากนี้ปรีดี ยังมีความเห็นที่ยึดถือการมีภรรยาเพียงคนเดียว อันเป็นการให้ความสำคัญกับสตรีอีกด้วย ดังจะได้กล่าวถึงต่อไปหนึ่ง

หนึ่งหญิง: หนึ่งชาย

รัฐบาลสมัยพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรีได้ออก “พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งพาณิชย์ พ.ศ. 2478” ได้ให้สิทธิหญิงในครอบครัวมากขึ้น คือ บรรพ 1 มาตรา 19 ชายและหญิงพ้นจากภาวะผู้เยาว์และบรรลุนิติภาวะเมื่ออายุ 20 ปี มีสิทธิกระทำการใดในขอบเขตกฎหมายโดยไม่ต้องขอคำยินยอมจากบิดามารดา และมาตรา 1451 ระบุว่า บุคคลใดจดทะเบียนสมรสแล้ว จะจดทะเบียนอีกไม่ได้เว้นแต่จะพิสูจน์ว่าการสมรสครั้งก่อนได้หมดไปแล้วเพราะตาย หย่า หรือศาลเพิกถอน”²²

17. ปรีดี พนมยงค์, *ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย, อ้างแล้ว*, น. 246-247.

18. สันติสุข โสภณศิริ (บก.), *ปรีดีนิวัติ สัจจะคืนเมือง, อ้างแล้ว*, น. 275-276.

19. เพิ่งอ้าง, น. 260-261.

20. บทสัมภาษณ์ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ใน *ปาจารยสาร ปีที่ 14 ฉบับที่ 6 (พย.-ธค. 2530)* น. 70.

21. *ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบาลอาวุโส ปรีดี พนมยงค์*, (กทม.: บริษัทบทกวีการพิมพ์, 2526) น. 15.

22. นันทิรา ช่างิบาล, *อ้างแล้ว*, น.52.

จากพระราชบัญญัตินี้ได้แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงทางกฎหมายที่ให้สิทธิแก่สตรีเพิ่มขึ้นจากเดิมที่เป็นสมบัติของบิดามารดาที่จะขายหรือบังคับแต่งงาน และจำกัดสิทธิของชายไทยมากขึ้นที่ปกติมักจะมีภรรยาหลายคน ให้มีภรรยาได้เพียงคนเดียว

ความคิดในเรื่องการแต่งงานโดยยึดหลักการมีภรรยาเพียงคนเดียวนี้เป็นเรื่องที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับสตรีไทยเป็นอย่างมาก เพราะภายใต้การมีภรรยาได้หลายคนนั้น เป็นเรื่องที่ชายแสดงออกถึงอำนาจที่อยู่เหนือฝ่ายหญิง และกระแสร้องเรื่องการมีภรรยาเพียงคนเดียวนี้ ได้เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงที่รับความคิดตะวันตกยุคแรก ๆ แล้ว ตัวอย่างข้อเรียกร้องในเรื่องนี้เกิดจากเทียนวรรณ สามัญชนผู้หนึ่งในรัชสมัย ร.5 และผู้นี้เองที่ถือว่ามียุทธผลทางความคิดต่อนายปรีดี พนมยงค์ด้วย เขายอมรับว่าเทียนวรรณมียุทธผลต่อเขาในวัยเด็กมาก

“เมื่อครั้งที่ข้าพเจ้าเรียนในชั้นมัธยมเบื้องต้นสมัย 60 ปีกว่ามาแล้ว เคยได้ยินและได้อ่านและได้พบคนธรรมดาสามัญ 2 คนคือ ก.ศ.ร. กุหลาบและเทียนวรรณ ซึ่งมีความคิดคิดเป็นประชาธิปไตยมาก”²³ และเทียนวรรณนี้เองก็เป็นผู้ที่เสนอให้มีการปรับปรุงชาติในข้อหนึ่งว่า

จะให้กฎหมายมีภรรยาคนเดียว ประสงค์จะตัดไสหุ้ยในการไม่มีประโยชน์แก่ราชการให้น้อยลง²⁴

ดังนั้น ความคิดนี้น่าจะส่งผลต่อความคิดของปรีดี ด้วย ประกอบกับการได้รับการศึกษาในตะวันตกที่ให้ความสำคัญกับการมีภรรยาเพียงคนเดียว (ในสังคมไทยขณะนั้นความคิดเช่นนี้ไม่เป็นที่ยอมรับจากผู้ชายบางกลุ่มที่ยังนิยมมีภรรยาหลายคนอยู่)

เกี่ยวกับความคิดในเรื่องนี้ มีปรากฏอยู่ในงานเขียนนวนิยายเรื่องแรกและเรื่องเดียวของเขาเมื่อ พ.ศ. 2482-พ.ศ. 2483 ช่วงที่รับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง นวนิยายภาษาอังกฤษที่ชื่อว่า The King of White Elephant (พระเจ้าช้างเผือก) แม้ว่าจะกล่าวว่า

อุทิศแก่ “สันติภาพ” และเชื่อว่าชัยชนะแห่งสันติภาพมิได้มีชื่อเสียงบรรลือนามน้อยไปกว่าชัยชนะแห่งสงครามแต่อย่างใด²⁵ แต่ภายในเนื้อหาได้สอดแทรกคติความคิดเกี่ยวกับผู้หญิงเรื่อง “การมีภรรยาคนเดียว” ปรากฏอยู่

เริ่มเรื่องโดย พระเจ้าช้างเผือก มีพระนามจริงว่า จักรา ได้ครองราชสมบัติมาถึง 3 ปี มหาเสนาบดีได้มีความกังวลใจ เพราะมิได้ทรงปฏิบัติตามพระราชประเพณี ราชประเพณีที่กล่าวถึง คือ การที่พระมหากษัตริย์จะต้องมีพระมเหสี และควรมีถึง 365 พระองค์²⁶ แต่พระเจ้าจักราไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องนี้เป็นพิเศษ จนกระทั่งได้พบกับพ่อค้าชาวโปรตุเกส จึงได้ถามถึงเรื่องการมีพระมเหสีของชาวโปรตุเกส และได้รับคำตอบจากชาวโปรตุเกสว่า จะมีพระมเหสีเพียงพระองค์เดียว เพราะศาสนาห้ามไว้ให้มีมากกว่าหนึ่ง²⁷

ตอนจบของเรื่อง พระเจ้าจักรา ได้ทรงเลือกพระมเหสีเพียงคนเดียวคือ เรณู และแต่งตั้งเป็น พระราชินี กิตติมศักดิ์ และเรณูได้กราบทูลต่อพระองค์ว่า การเลี้ยงดูนางสนมทั้ง 365 คนนั้นเป็นการสิ้นเปลืองราชทรัพย์อย่างมาก พระราชทรัพย์ส่วนนี้ควรนำไปใช้ในการส่งเสริมการกินดีอยู่ดีให้แก่ประชาราษฎร์และความรุ่งเรืองของประเทศ²⁸

ความคิดในการมีภรรยาเพียงคนเดียวนี้เป็นสิ่งที่เป็นที่ยอมรับในสังคมตะวันตก และหล่อหลอมให้เขาคิดว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งที่สำคัญ เป็นมาตรฐานของศีลธรรมที่ดี และความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงจะต้องอยู่บนมาตรฐาน

23. ปรีดี พนมยงค์, การโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์, อ้างแล้ว, น. 122

24. สภาสตรีแห่งชาติ, อ้างแล้ว, น. 41

25. ปรีดี พนมยงค์, พระเจ้าช้างเผือก, (สมาคมธรรมศาสตร์ ลอส-แอนเจลิส สหรัฐอเมริกา: เจริญวิทยาการพิมพ์, 2533), คำนำ.

26. เพิ่งอ้าง, น. 16.

27. เพิ่งอ้าง, น. 38.

28. เพิ่งอ้าง, น. 148.

ของสังคมที่ตึงเครียดระหว่าง 2 เพศด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงที่เกิดขึ้นในลักษณะที่ผิดปกตินั้น เป็นสิ่งที่เป็นอาชญากรรมทำลายชาติพันธุ์แห่งชาติ แม้แต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ได้บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ด้วยว่า การกระทำความผิดธรรมดานุษย์เป็นการผิดศีลธรรมอย่างร้ายแรงให้ลงโทษจำคุกหลายปี²⁹ นับว่าความคิดในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงในครอบครัวนั้น เขาเห็นว่าการมีภรรยาเพียงคนเดียวเป็นสิ่งที่ดี และอยู่บนความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดระหว่างเพศชายและหญิง

ความเสมอภาคเท่าเทียมกันในทางกฎหมายนั้นเป็นสิ่งที่ปรีดีเห็นดี และเมื่อการยอมรับสถานภาพทางกฎหมายของสตรีผ่านการเลือกตั้งเกิดขึ้นได้แล้ว จึงถือเป็นนิมิตหมายอันดีต่อสิทธิของสตรีไทยต่อไป มา บทบาทของเขาในเรื่องนี้ ถือเป็นขบวนการปรับฐานะของสตรีไทยที่สำคัญ แต่อย่างไรก็ตามปรากฏว่าความคิดเกี่ยวกับสตรีของเขา ผ่านงานเขียนมีน้อยมาก โดยเฉพาะบุตรสาวของเขาเองได้กล่าวยอมรับในเรื่องนี้³⁰ ไว้เหมือนกัน

การกล่าวถึงความคิดของท่านในเรื่องสตรีที่น่าเสนอข้างต้นได้ถูกจัดให้อยู่ในส่วนที่เรียกว่า “หน้าบ้าน” อย่างไรก็ดีตามบริบทของท่านยังแวดล้อมอยู่ด้วยสตรีที่อยู่ “หลังบ้าน” และมีบทบาทในชีวิตเขาอย่างมากโดยที่ไม่อาจกล่าวถึงไม่ได้ คือท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภรรยาธิบดี พนมยงค์ หากได้พิจารณาสถานภาพของภรรยานายปรีดี แล้วอาจสะท้อนปัญหาในเรื่องสิทธิสตรีบางอย่างในสังคมไทยได้ตามมา ในส่วนต่อไปที่เรียกว่า “หลังบ้าน”

2. หลังบ้าน

ศาลแขวงพระนครใต้

นี่คือคำให้การในศาลของพยานปากแรกที่เกิดขึ้น ณ วันที่ 3 กันยายน 2530 ที่เกิดขึ้น ณ ศาลแขวงพระนครใต้คดีหมายเลขดำที่ 3440 / 2530

“สามีข้าฯ ชื่อ นายปรีดี พนมยงค์ มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐมนูธรรม เคยเป็นบุคคลหนึ่งในคณะผู้ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญเพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในปี พ.ศ. 2475 เป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองปี พ.ศ. 2476 หรือ พ.ศ. 2477 จำไม่ได้แน่... สามีข้าฯ ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีมหาดไทย...ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ประมาณปี พ.ศ. 2484 สามีข้าฯ ได้เป็นหัวหน้ารวบรวมคนไทยเพื่อต่อสู้ญี่ปุ่นซึ่งรุกรานประเทศไทย... หลังสงครามโลกได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนายกรัฐมนตรีประมาณปี พ.ศ. 2488 หรือ พ.ศ. 2489 จำไม่ได้แน่... 8 พฤศจิกายน 2490 ได้เกิดมีรัฐประหาร ขณะนั้นหลวงธำรงฯ (พลเรือตรี ถวัลย์-ธำรงนาวาสวัสดิ์) เป็นนายกรัฐมนตรี ขณะนั้นสามีข้าฯ เป็นเพียงรัฐบุรุษอาวุโส...มีทหารนำรถถังมายิงปืนเข้าไปที่พักของสามีข้าฯ สามีข้าฯ จึงได้ลี้ภัยไปอยู่ต่างประเทศ... และสามีข้าฯ ได้เสียชีวิตที่ประเทศฝรั่งเศส ในวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 ... สามีข้าฯ ลี้ภัยไปอยู่ต่างประเทศเพราะลี้ภัยรัฐประหาร...”³¹

29. หนังสือที่ระลึก วันปรีดี พนมยงค์ ๑๑ พ.ศ. 2540, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, น. 9-10. ในหนังสือเล่มนี้เขาได้ให้ทัศนะในเรื่อง ลัทธิลัทธิเพศนิยม (Homosexuality) ไว้ด้วยว่า การเสพยาเมถุนระหว่างชายกับชายและหญิงกับหญิงซึ่งเป็นเพศเดียวกันนั้นไม่คำนึงถึงว่ามนุษย์ชาติมีเพศชายและเพศหญิงซึ่งได้แพร่พันธุ์สืบต่อ ๆ มา ผู้ประพฤติกฎลัทธิเพศนิยมและเผยแพร่ลัทธิเพศในชาติใดผู้นั้นทำลายชาติพันธุ์แห่งชาติตนเองอันเป็นอาชญากรรมอย่างมหันต์

30. จากการเสวนาเรื่อง “บทเสวนา คิดถึง...อาจารย์ปรีดี” คุณวาณี สายประดิษฐ์ บุตรสาวของท่านได้ ตอบคำถามที่ว่า “อาจารย์มีความคิดเกี่ยวกับสิทธิสตรีอย่างไรบ้าง” ว่า เรื่องสิทธิสตรีท่านมิให้เต็มที่ จะเห็นได้จาก กฎหมายเลือกตั้งที่ท่านร่างขึ้น เท่าที่สังเกตจะเห็นว่ามีความเคารพในเกียรติของผู้หญิง แต่ไม่ได้เขียนอะไรเป็นการเฉพาะ อ้างจาก หนังสืออนุสรณ์วันปรีดี พนมยงค์ ๑๑ พ.ศ. 2530 (กรุงเทพฯ : รพ.เจริญผล) น. 101. ยี่สิบห้าว่าการค้นหาเอกสารที่แสดงความเห็นต่อผู้หญิงโดยตรงนั้นไม่ค่อยมีปรากฏ

31. สังจา วาที, ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เปิดเผยต่อศาลนาถาปรีดี พนมยงค์คือผู้บริสุทธิ์, (กรุงเทพฯ: สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม, มปป.) น. 29-31.

ส่วนหนึ่งที่ตัดตอนมาจากคำให้การของท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์ ในคำให้การต่อศาลข้างต้น เป็นการเล่าเรื่องราวที่เกิดจากผู้หญิงในฐานะที่เป็นภรรยากล่าวถึงสามี เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมให้แก่สามี ภายหลังจากที่เขาได้เสียชีวิตไปแล้ว 4 ปี นับว่าเป็นศรีภรรยาที่น่ายกย่องอย่างยิ่ง

แต่เรื่องราวของท่านผู้หญิงปรากฏผ่านข้อเขียนต่าง ๆ มีน้อยมาก เมื่อเทียบกับงานเขียนท่านรัฐบุรุษปรีดีที่มีบทบาทต่อสังคมไทยอย่างมากมาย และดูเหมือนจะทำให้บทบาทเป็นหลังบ้านของท่านผู้หญิงฯ ไปโดยปริยาย

ท่านผู้หญิงพูนศุข ในฐานะภรรยา - แม่

ชีวิตการครองเรือนของท่านผู้หญิงฯ เริ่มต้นที่อายุยังไม่ 17 ปี ท่านเห็นว่ายังเด็กไป เพราะยังเรียนอยู่ในระดับ Standard 7 ยังไม่สำเร็จ Standard 8 ของโรงเรียนเซนต์โยเซฟ ได้สมรสกับนายปรีดี พนมยงค์ ที่มีอายุต่างกัน 11 ปีและเป็นญาติห่าง ๆ กันเพราะมีเชื้อเดียวกัน³²

สภาพแวดล้อมของครอบครัวน่าจะมีส่วนหล่อหลอมสำคัญต่อความคิดเห็นต่าง ๆ ของเธอ จากสถานภาพของครอบครัวน่าจะจัดได้ว่าเป็นชนชั้นมีฐานะในสังคมไทย ได้รับการศึกษาขั้นต้นจากโรงเรียนฝรั่ง ประวัติศาสตร์ภายในครอบครัวก็เคยมีบทบาทในทางการเมืองมาก่อน กล่าวคือ คุณปู่คือ พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา (นาค) ขณะดำรงบรรดาศักดิ์เป็น “หลวงวิเสศสาลี” ตำแหน่งผู้ช่วยสถานทูตสยามประจำกรุงลอนดอน ได้เข้าร่วมกับพระบรมราชวงศ์อีกจำนวน 11 คน กราบทูลต่อ รัชกาลที่ 5 เมื่อ 8 ม.ค. พ.ศ. 2428 ให้ทรงเปลี่ยนเข้าสู่ระบบ ‘ลัทธิเต๋าโมนากิ’ (ดังนั้นพระยาไชยวิชิตสิทธิสาตราถือเป็นญาติกับปรีดีด้วย)³³

ความพิเศษของสภาพแวดล้อมที่เคยเห็นการต่อสู้ทางการเมืองของคนในครอบครัวมาก่อน อาจทำให้การยอมรับบทบาททางการเมืองของปรีดีในช่วงที่ต้องต่อสู้ทางการเมืองได้ไม่ยากนัก นอกจากนี้เธอยังมีสหายที่มีบทบาท

เกี่ยวข้องกับขบวนการสิทธิสตรีในยุคต้น ๆ ด้วย สหายผู้นั้น คือ คุณแรม พรหมโมบล ที่มีส่วนในการก่อตั้ง “สมาคมสตรีแห่งกรุงสยาม” เมื่อ พ.ศ. 2475³⁴ และยังเป็นครอบครัวที่มีความใกล้ชิดกับราชวงศ์อย่างมาก ถือเป็นข้าหลวงเรือนนอกก็ว่าได้³⁵ จัดได้ว่าท่านผู้หญิงพูนศุขฯ อยู่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างไปจากหญิงไทยโดยทั่วไปก็ว่าได้

ในวันเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ท่านผู้หญิงฯ มีบุตรแล้วรวม 2 คนคือ ด.ญ.ลลิตาและ ด.ช.पाल ในวันสำคัญนั้นเธอไม่ได้รับการบอกกล่าวมาก่อนถึงแผนการปฏิวัติ เธอได้ไปส่งนายปรีดีขึ้นรถไฟที่สถานีหัวลำโพง และได้รับการบอกกล่าวจากสามีว่าจะไปขอลาบวชจากบิดามารดาที่อยู่อยุธยา³⁶ และเมื่อการยึดอำนาจดำเนินไปจนสำเร็จ ความคิดของเธอคือกังวลใจและวิตกกังวลกับเรื่องที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความปลอดภัยหรือความถูกต้องเหมาะสมของนายปรีดีและคณะราษฎร³⁷ และต่อจากนั้นเป็นต้นมา บทบาทในฐานะภรรยาของเธอได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป เริ่มต้นที่การเป็นภรรยารัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย จนถึงภรรยาของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

32. นฤตม์ (นามแฝง), หลากบทชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด, 2537) น. 29, 31. คำ เชียด หมายความว่า ย่านายเสียง พนมยงค์ (บิดานายปรีดี) เป็นพี่น้องร่วมท้องเดียวกับย่าทองพระยาไชยวิชิต (ย่า ณ ป้อมเพชร์) ซึ่งเป็นบิดาของท่านผู้หญิงพูนศุข (มติชนรายวัน, 9 พ.ค. 2526, น. 6)

33. ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์, อ้างแล้ว, น. 19-20.

34. “สมาคมสตรีแห่งกรุงสยาม” เป็นองค์กรสตรีที่ปรากฏอย่างจริงจัง องค์กรแรกได้รับอนุญาตเมื่อ 23 ธ.ค. 2475 มีวัตถุประสงค์ที่จะสมานสามัคคีของเพศหญิงในขั้นต้นมีกรรมการริเริ่ม 9 คน รวมทั้งคุณแรม พรหมโมบล สหายของท่านผู้หญิงพูนศุขฯ ด้วย อ้างจาก “หญิงไทยกับความเสมอภาคในยุค 2475” ศูนย์เอกสารกลุ่มเพื่อนหญิง สตรีทัศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 สค.-ตค.2526 น. 37

35. บทสัมภาษณ์ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ใน ปาจารย์สาร ปีที่ 14 ฉบับที่ 6 (พย.-ธค.2530) น. 69.

36. เพิ่งอ้าง, น. 37.

37. เพิ่งอ้าง, น. 41.

บทบาทของสตรีและบุรุษในวัฒนธรรมไทย ดูเหมือนว่าจะมีการแยกไว้อย่างชัดเจนและในความชัดเจนนั้น บางครั้ง ทำให้เกิดการยอมรับในสถานภาพบางอย่างที่ ดูเหมือนจะต่ำกว่าบุรุษ โดยเฉพาะในฐานะภรรยา กรณีของท่านผู้หญิงฯ การเป็นภรรยารัฐมนตรี นายกรัฐมนตรี และรัฐบุรุษอาวุโสนี้ จากคำบอกเล่าเรื่องราวในชีวิตนั้น สะท้อนให้เห็นค่านิยมบางอย่างเกี่ยวกับสตรีไทยได้

ความสัมพันธ์ในครอบครัวที่สามีเป็นใหญ่หรือผู้หญิง ควรรับผิดชอบเฉพาะเรื่องในครอบครัว นั้นเป็นความคิด ที่พบได้ในผู้หญิงไทยโดยทั่วไป และเรื่องราวแห่งความ ทรงจำของท่านผู้หญิงพูนศุข สามารถสะท้อนให้เห็น ความคิดในเรื่องนี้ จากสภาวะการณ์ที่ไม่มีส่วนรับรู้ในเรื่อง ของปรีดีมากนัก หรือในบางครั้งต้องการมีส่วนร่วมในการ แสดงความคิดเห็นบางอย่างแต่ก็ไม่ได้แสดงความเห็นใน เรื่องนั้น ๆ ออกมา เพราะเชื่อว่าภรรยาควรมีบทบาทเฉพาะ บางเรื่อง

เธอเห็นว่าสามี-ภรรยาไม่ควรก้าวล่วงงานซึ่งกันและกัน แบ่งภาระหน้าที่ทั้งในและนอกบ้านให้ชัดเจน³⁸ กรณีการ รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของปรีดีนั้นแม้ว่าจะไม่เห็นด้วย แต่ก็ถือว่าในฐานะภรรยาไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้อง³⁹ หรือ ในบางครั้งเธอได้แสดงความคิดเห็นออกมาแต่ก็ได้รับการ ปฏิเสธ เมื่อครั้งที่นายปรีดีลอบเดินทางเข้ามาในประเทศไทย (ภายหลังการลี้ภัยจากการการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2490) ในเหตุการณ์ที่เรียกว่า “ขบวนการประชาธิปไตย” นั้น เธอได้กล่าวว่า “ฉันไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งกับแผนของ เธอที่จะทำการในครั้งนี้ มันเป็นอันตรายอย่างมาก” แต่ นายปรีดีก็ส่ายหน้าปฏิเสธ ยังคงยืนยันความคิดเดิม⁴⁰

ในฐานะภรรยาบางครั้งไม่มีสิทธิก้าวล่วงหรือเข้าไป เกี่ยวข้องกับสามีในบางเรื่อง และบางครั้งความสัมพันธ์ ทางอำนาจระหว่างสามีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองจะ เป็นเรื่องที่ภรรยาจะต้องยินยอมโดยดุษฎี แม้ว่าในฐานะ ภรรยานั้นอาจได้รับผลกระทบกระเทือนจากสถานะของ สามีด้วยเช่นกัน

พ.ศ. 2495 รัฐบาลได้จับกุมกลุ่มคนชนานใหญ่จาก เหตุการณ์ที่เรียกว่า “กบฏสันติภาพ” ท่านผู้หญิงฯ ก็ได้ รับผลกระทบในครั้งนี้ด้วย โดยถูกจองจำเป็นเวลา 84 วัน⁴¹ และในคราวเดียวกันนี้บุตรชายนายพล พนมยงค์ ก็ถูกจับกุมด้วยเช่นกัน

แม้ว่าสถานการณ์จะบีบคั้นเช่นไร เธอได้ดำรงตน เป็นภรรยาที่ดีมาอย่างต่อเนื่อง เมื่อเวลาที่นายปรีดีมี ความท้อแท้ใจ ท่านผู้หญิงก็ปลุกปลอบใจอย่างดี ภายหลังเหตุการณ์กบฏวังหลวง มีการจับกุมและกวาดล้าง คนที่เกี่ยวข้องจำนวนมาก นายปรีดีได้ปรารภว่า ฉันไม่ ยากมีชีวิตอยู่ต่อไป เราทำให้คนอื่นเดือดร้อน..ต้อง ตาย แต่ท่านผู้หญิงฯ ได้ปลอบใจว่า ไม่ได้ ถ้าเธอตายไป ก็เหมือนกับยอมแพ้ทุกอย่าง และได้ดำเนินการพานาย ปรีดีหลบหนีออกนอกประเทศได้สำเร็จในเวลาต่อมา

“กว่า 5 เดือนที่ดิฉันติดต๋อหาเรือประมงและกัปตัน ที่วางใจได้ เพื่อพานายปรีดีพร้อมผู้ติดตามออกนอก ประเทศเป็นผลสำเร็จ ซึ่งการดำเนินการในช่วงนั้น ดิฉัน ต้องเอาชีวิตเข้าเป็นเดิมพัน...”⁴²

และในฐานะแม่ก็รับบทบาทที่สำคัญยิ่งในการดูแลลูก ๆ โดยบุตรของท่านได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่าแม้จะมีพ่อเป็นบุคคล ระดับสำคัญของประเทศ ส่งผลให้เวลาที่แบ่งสรรให้ครอบครัวมีน้อยเต็มที แต่ด้วยแม่ให้การดูแลแทนพ่ออยู่ตลอดเวลา ความรู้สึกที่อบอุ่นจึงเกิดขึ้น⁴³

แม้ในคราวที่เกิดวิกฤติกับบุตร พล พนมยงค์ เธอ สามารถปลอบประโลมใจและพรั่สอนบุตรชายโดยไม่ บริภาษถึงสามีแม้แต่่น้อย ท่านผู้หญิงฯ ได้กล่าวกับบุตร ชายที่ห้องพิจารณาคดีพิเศษของศาลอาญาว่า

38. เพ็ญอ้าง, น. 73

39. เพ็ญอ้าง, น. 95.

40. เพ็ญอ้าง, น. 110.

41. เพ็ญอ้าง, น. 120.

42. เพ็ญอ้าง, น. 112.

43. ปรีญา ข้างเสวก (เรียบเรียง), *เสี้ยวหนึ่งแห่งความทรงจำ*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บ้านเพลง, 2541) น. 5.

“ลูกเอ๋ย ครอบครัวของเราเป็นครอบครัวที่ต้องเผชิญกับชะตากรรม แม้ว่าพ่อของลูกจะได้ประกอบกรรมทำความดีให้กับชาติบ้านเมืองอย่างมากมายนั่นก็ตาม แต่วิถีทางการเมืองทำให้พ่อของลูกไม่มีสิทธิที่จะอยู่ในแผ่นดินไทยได้อย่างเสรีชน...ผลอันนี้ได้กระทบกระเทือนมาถึงแม่และตัวลูกอีกด้วย ลูกรักต้องกลายเป็นจำเลยในคดีการเมืองตั้งแต่เยาว์วัย โดยไม่มีผู้ใดคาดหมายไว้ก่อนเลยว่าจะเป็นไปถึงเพียงนี้ ...ขอให้ลูกมีจิตใจเข้มแข็งอดทนต่อสภาพการณ์ที่ลูกกำลังเผชิญอยู่ต่อไปในภายภาคหน้า ลูกรักจงอดทน และจงประพาดิตนให้สมกับเป็นลูกของนักการเมืองผู้ครั้งหนึ่งเคยทำคุณงามความดีให้กับชาติบ้านเมืองโดยไม่กอบโกยผลประโยชน์ใส่ตนและครอบครัวอย่างใดเลย”⁴⁴

ด้วยบทบาทของความเป็นภรรยาและความเป็นแม่ในครอบครัว เสมือนว่าท่านผู้หญิงฯ จะรับบทบาทในครอบครัวที่ยิ่งใหญ่ไม่แพ้รัฐบุรุษปรีดีเลย

ในสังคมไทยพบว่า ผู้หญิงมีบทบาทในทางเศรษฐกิจของครอบครัวอย่างเด่นชัด นับตั้งแต่การทำนาไปจนถึงเป็นผู้นำผลผลิตที่เหลือกินเหลือใช้ไปสู่ตลาด⁴⁵ บทบาทของชายไทยนั้นเป็นไปในด้านศาสนาและการเมือง ส่วนบทบาทของหญิงไทยนั้นเป็นไปในด้านเศรษฐกิจ⁴⁶ กรณีของครอบครัวพนมยงค์ดูเหมือนว่าภาระหน้าที่ในการจัดการในด้านเศรษฐกิจจะตกเป็นเรื่องของท่านผู้หญิงฯ อย่างมาก เริ่มตั้งแต่การจัดการในเรื่องค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในครอบครัว เธอกล่าวว่า “ดิฉันจำเป็นต้องรับผิดชอบดูแลทั้งหมด แม้กระทั่งเงินเดือนของนายปรีดีเอง มักจะลืมนำกลับมาบ้านเลขที่ตัวเองมาให้บ่อย ๆ จนนายปรีดีส่งให้เลขานุการนำมาให้ดิฉันได้เลย”⁴⁷

แม้แต่ปรีดีเอง ยังยอมรับ บทบาทของท่านผู้หญิงในเรื่องเศรษฐกิจครอบครัวว่ามีสูงมาก จากการให้สัมภาษณ์เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2516 กล่าวเพื่อแก้ข้อครหาว่าการอยู่ต่างประเทศเป็นเวลานานถึง 26 ปีนั้นใช้ทรัพย์สินส่วน

ใดในการดำรงชีพ เขายืนยันว่า ค่าใช้จ่ายระหว่างอยู่เมืองจีนรัฐบาลจีนได้รับรองที่พักและค่าใช้จ่ายส่วนค่าใช้จ่ายนอกเหนือจากนั้นได้อาศัยเงินของภรรยาที่ได้จากส่วนแบ่งกองมรดก และการขายบ้าน รายได้จากหอพักที่ภรรยาจัดการ โดยส่วนตัวเลี้ยงชีพด้วยการเขียนหนังสือขาย⁴⁸ และยอมรับว่าการเริ่มต้นอาชีพข้าราชการนั้น เพราะได้อาศัยอยู่กับท่านเจ้าคุณฯ และคุณหญิงชัยวิจิต บิดามารดาของภรรยา ทำให้ไม่ต้องจ่ายค่าเช่าบ้าน ค่ากินอยู่ จึงประหยัดค่าใช้จ่ายได้เดือนละ 300 บาท⁴⁹

ภาระในทางเศรษฐกิจดูเหมือนจะเป็นเรื่องสำคัญในครอบครัว และบทบาทของท่านผู้หญิงฯ ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดีนี้ได้มีส่วนในการสนับสนุนนายปรีดีเป็นอย่างมาก

จากข้างต้น ความเป็นไปในชีวิตของสตรีผู้หนึ่งในสังคมไทย ที่ต้องรับภาระต่าง ๆ ในครอบครัว ภายใต้อคติความกดดันในช่วงเวลาต่าง ๆ ของชีวิต สะท้อนความคิดเบื้องหลังบางอย่างได้ดี ในที่นี้ไม่ได้ต้องการชี้ว่าใครหรือผู้ใดผิด แต่ต้องการสะท้อนให้เห็นภาวะบางอย่างที่เกิดขึ้นจากความเป็นผู้หญิง ที่บางครั้งกล่าวกันว่า “เราไม่ได้เกิดมาเป็นผู้หญิง หากแต่เราได้กลายมาเป็นผู้หญิงเมื่อภายหลัง” คงจะเป็นจริงที่สุด ในกรณีนี้ หน้าที่ของภรรยามีอะไรบ้าง หน้าที่ของการเป็นแม่มีอะไรบ้าง การยืนอยู่

44. โกสุม หักทองขวาง, “ชีวิตร่วมทุกข์และสุขของ ‘พูนสุข-ปรีดี’ แบบฉบับของนักต่อสู้” ใน มติชนรายวัน 9 พ.ค. 2526, น. 6.

45. นิธิ เอียวศรีวงศ์, ผ้าขาวม้า, ผ้าจัน, กางเกงในและ ฯลฯ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2538) น. 106.

46. อคิน ระพีพัฒน์, “สตรีไทยในสลัม:กรณีของตรอกไต้” ใน ไทยคดีศึกษา ใน รวมบทความทางวิชาการเพื่อแสดงมุขิตาจิตอาจารย์ พอ.หญิงนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (บ.อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2533) น. 77.

47. นฤตม์ (นามแฝง), อ้างแล้ว, น. 82.

48. สุพจน์ ด้านตระกูล, มรดก ปรีดี พนมยงค์, (กรุงเทพฯ : ศรีสมบัติการพิมพ์, มปป.) น. 61-62.

49. เพิ่งอ้าง, น. 62.

เคียงข้างบุรุษ โดยเฉพาะคนที่มิมีบทบาททางการเมือง ดูเหมือนจะสร้างภาวะที่บีบคั้นมากกว่าภรรยาโดยทั่วไป และบางครั้งผู้หญิงไม่สามารถเรียกร้องในเรื่องนี้ได้ ต้องยอมรับว่าเขาและเธอมีหน้าที่ที่ต่างกันเท่านั้นเอง การเรียกร้องของสตรีหลังบ้านคนสำคัญทางการเมืองอาจจะได้รับการตำหนิ โดยเฉพาะจากสามีเธอเอง บทละครที่รัชกาลที่ 6 ทรงพระราชนิพนธ์ไว้สะท้อนให้เห็นความคิดที่ซับซ้อนในเรื่องนี้ได้ว่า ขณะที่สามีมีตำแหน่งราชการใหญ่โต ภรรยาอาจจะเรียกร้องขอเวลาให้ครอบครัว แต่เมื่อสามีคิดจะปล่อยวางอาชีพทางการเมืองลง ภรรยาก็กลับตำหนิ เพราะตำแหน่งใหญ่โตของสามีนั้นส่งผลถึงสถานะของภรรยาด้วยเช่นกัน⁵⁰

ตัวอย่างของผู้หญิงที่เป็น “หลังบ้าน” ผู้นำบางคนก็ก้าวล่วงออกมาเป็น “หน้าบ้าน” นั้น บางครั้งมีทั้งการตำหนิและการสรรเสริญ มีคำอธิบายว่านั่นเป็นเพราะเธอต้องแสวงหาอำนาจผ่านผู้ชายนั่นเอง สังคมจะยกย่องเมื่อสิ่งที่เธอทำสอดคล้องกับบทบาทผู้หญิง แต่จะถูกตำหนิเมื่อใช้อำนาจแสวงหาผลประโยชน์หรือทำทาสีงที่เป็นอยู่⁵¹

จากปัญหาในเรื่องสิทธิสตรีนี้ เราม่าจะก้าวข้ามระดับปัจเจกบุคคลและมองทะลุโครงสร้างของสังคมว่าการเรียกร้องและแสวงหาสิทธิสตรีนั้นควรเริ่มต้นจากจุดใด ในเรื่องของกฎหมายต่างๆ เป็นเรื่องที่สำคัญแต่ก็ไม่ควรละเว้นหรือมองข้ามค่านิยมหรือวัฒนธรรมที่กดขี่บางอย่าง ในบางครั้งเราเลือกที่จะสรรเสริญบุรุษโดยไม่ให้ความสำคัญกับผู้ที่อยู่เคียงข้าง บทความนี้ไม่ต้องการที่จะยกย่องหรือให้ความสำคัญกับท่านผู้หญิงๆ หรือท่านปรีดีในทางใดทางหนึ่ง หากแต่ต้องการให้หันมามองชีวประวัติของท่านทั้งสองว่าดำเนินไปอย่างเคียงคู่กัน ลำดับต่อไปจะพยายามนำตัวอย่างความคิดเห็นของทั้งปรีดีและภรรยา มาพิจารณาว่าสะท้อนให้เห็นค่านิยม หรือทัศนคติเกี่ยวกับผู้หญิงในโครงสร้างสังคมที่มีชายเป็นใหญ่อย่างไร

3. ผู้หญิง กับ บ้าน

3 ก.ค. 2475 ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 ปรีดีได้เขียนจดหมายถึงภรรยาเพื่อเป็นการขอโทษที่ไม่ได้บอกกล่าวความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันนั้น และในเนื้อความได้กล่าวไว้อีกอย่างหนึ่งว่า “การเมืองก็การเมือง การส่วนตัวก็ส่วนตัว”⁵² ชี้ให้เห็นถึงความคิดในการจัดแบ่งพื้นที่ว่าควรจะแยกกันระหว่างเรื่องของการงาน (หรือในที่นี้คือการเมือง) และส่วนตัว (ภรรยา-ครอบครัว) แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าปรีดีจะพยายามแยกเรื่องส่วนตัวและการงานออกจากกัน แต่ผลจากการกระทำก็มิผลต่อครอบครัวอย่างแยกไม่ออกตามมา ไม่ว่าจะเป็นการที่ครอบครัวถูกติดตาม ภรรยาและลูกถูกจำคุก หรือครอบครัวต้องใช้ชีวิตอยู่ต่างแดนสิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเกิดจากการเป็นภรรยาและลูกของปรีดีอย่างปฏิเสธไม่ได้

ความคิดที่แยกเรื่องส่วนตัวและการงานออกจากกันนี้มีพลังในทางสังคมที่ครอบคลุมระบบคิดทั้งชายและหญิงในสังคมอย่างมาก ไม่เฉพาะปรีดีเองที่ไม่ต้องการให้ภรรยาเข้ามาก้าวภายในเรื่องของการงาน ท่านผู้หญิงพูนศุขฯ เองก็ยอมรับบทบาทนี้และเห็นดีด้วยเช่นกัน หลายครั้งเธอไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยเห็นว่าไม่ควรก้าวก้าว การแบ่งแยกอย่างเด็ดขาดเหล่านี้สะท้อนมาจนถึงภรรยาของผู้นำทางการเมืองหรือทหารที่สำคัญในปัจจุบันหลายๆ ท่าน จนทำให้มีคำเรียกขานภรรยาของผู้นำเหล่านี้ว่า “หลังบ้าน”⁵²

50. ความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ ปรากฏใน บทละครพระราชนิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ม.ล.ปิ่น มาลากุล (แปล), ภรรยาข้าราชการสำคัญ, (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2516)

51. ชลิดาภรณ์ ส่งสัมพันธ์, “อีวิทา เปรอง : อำนาจและบทบาทของ “หลังบ้าน” ในการเมือง” ใน ธรรมศาสตร์วิชาการ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537) น. 115.

52. นิธินันท์ ยอดแสงรัตน์ “พูนศุข น้องรัก คิดถึงเสมอ ปรีดี : จดหมายประวัติศาสตร์ 60 ปี” ใน ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 15 ฉบับที่ 1 (พฤศจิกายน 2535), น. 201

จากการสัมภาษณ์ภรรยาของทหารและผู้นำทางการเมือง เธอเหล่านี้ได้ให้คำตอบในลักษณะที่คล้ายกันเกือบทุกคน เกี่ยวกับการเป็น “หลังบ้านที่ดี” อาทิ คุณอรชร คงสมพงษ์ ภรรยาพลเอกสุนทร คงสมพงษ์ กล่าวว่า “...สำหรับงานของท่านนั้นไม่ได้ช่วยอะไรท่าน เพราะไม่เคยเข้าไปยุ่งหรือไปก้าวก่าย เพียงแต่ช่วยทางด้านสังคม ซึ่งเป็นเรื่องของผู้หญิงเท่านั้น”⁵³ คุณวรรณ คราประยูร ภรรยาพลเอกสุจินดา คราประยูร “...ปกติท่านไม่เคยนำเรื่องการเมืองหรืองานนอกบ้านหรือความวุ่นวายรวมทั้งความเหนื่อยใจมาเล่าให้ฟังเลย”⁵⁴ คุณภักดิพร สุจริตกุล ภรรยาคุณชวน หลีกภัย กล่าวว่า “ไม่เคยคิดจะไปเกี่ยวข้องกับการบริหารบ้านเมืองเลย”⁵⁵ หรือคุณวันทนา โรจนนิล ภรรยา พล.อ.อ.เกษตร โรจนนิล ได้ขยายความหมายที่ชัดเจนของ “หลังบ้าน” ในความคิดของเธอ ซึ่งชัดเจนกว่าคนอื่น ๆ ว่า “บทบาทของภรรยาที่ใคร ๆ มักเรียกว่า “หลังบ้าน” นั้นเป็นเรื่องที่น่ายกย่องสำหรับหลาย ๆ คน เพราะถือเป็นการ ชีเป็นชีวิตได้ส่วนหนึ่งเหมือนกัน สำหรับตัวเอง หลังบ้าน ก็คือ แม่บ้านค่ะ มีหน้าที่คอยดูแลลูก ดูแลสามี”⁵⁶

เพราะเหตุใดจึงมีความคิดในการเปรียบผู้หญิง ไว้ในส่วนที่เรียกว่า “บ้าน” หรือสังคมผู้นำไทยใช้คำว่า “หลังบ้าน” เลยด้วยซ้ำ ขบวนการเคลื่อนไหวในเรื่องสิทธิสตรี ถือว่าการแบ่งแยกระหว่าง “ชีวิตการงาน” และ “ชีวิตส่วนตัว” อยู่บนพื้นฐานของการกดขี่สตรี ที่ระบบทุนนิยมสร้างขึ้น⁵⁷ ศตวรรษที่ 19-20 กระจุกพีในระบบทุนนิยมได้สร้างสำนักใหม่ที่เน้นความสำคัญภายในครอบครัว ความอบอุ่นในบ้าน เพื่อเป็นแหล่งพักพิงใจจากสังคมแข่งขันนอกบ้าน หน้าที่ใหม่ของครอบครัวเริ่มหมดความหมายในเรื่องการผลิต แต่เป็นสถานที่ใหม่สำหรับแสวงหาความสุขส่วนตัว ความรัก การตอบสนองความต้องการของแต่ละบุคคล ความสุขเกิดจากการบริโภคร่วมกันของครอบครัว⁵⁸ ให้ความสำคัญกับ “พ่อบ้าน” เป็นหลัก

เนื่องจากสังคมทุนนิยมให้คุณค่ากับการผลิต การแลกเปลี่ยนด้วยการซื้อขาย ดังนั้น งานที่ทำอยู่ที่บ้านจึงไม่ถือเป็นงาน เพราะไม่ก่อให้เกิดการผลิตขึ้น สาเหตุที่ต้องแยกพื้นที่ของผู้หญิงไว้ที่บ้านนั้นมีคำอธิบายว่า เกิดจากความต้องการหาที่หลบภัยของชายภายหลังจากการต่อสู้จากโลกภายนอกและการเก็บสตรีไว้ที่บ้านนั้นทำให้ลดคู่ต่อสู้ลงจำนวนหนึ่งด้วย⁵⁹

ภายหลังจากที่ชนชั้นกระฎุมพีสามารถปลดปล่อยตนเองออกจากชนชั้นศักดินาได้แล้วนั้น สามารถที่จะสถาปนาอาณาจักรส่วนตัวขึ้น โดยมีหญิงเป็นผู้ที่ถูกจัดไว้ในพื้นที่เฉพาะ “ที่บ้าน” แม้ว่าสถานที่ที่เป็น “สาธารณะ” ในสังคมที่เคยเป็นของศักดินา กระฎุมพีก็สามารถยึดครองได้ และสร้างสถานที่สาธารณะที่จะแสดงความคิดเห็นของตนอย่างอิสระขึ้น หรือที่ ฮาเบอร์มาส เรียกว่า ปริမ်พลสาธารณะ (public sphere) อาทิเช่น ตลาดสี่แยกหรือจัตุรัสต่างๆ สวนสาธารณะ ร้านกาแฟ ห้อง

53. คำนี้มักจะถูกนำมาใช้เรียกภรรยาของนักการเมือง หรือนายทหารระดับสูง ในคอลัมภ์ของหนังสือพิมพ์ ต่าง ๆ โดยเฉพาะช่วง 2532 เป็นต้นมา ตัวอย่างข้อบทความต่าง ๆ เช่น “หลังบ้าน สุจินดา คุณหญิงวรรณ คราประยูร” (มติชนสุดสัปดาห์ 18 ส.ค. 2534 น. 12) “คุณหญิงสดศรี ปันยารชุน หลังบ้านที่ดีดิน” (มติชนสุดสัปดาห์ 18 ส.ค. 2534 น. 51), ล้วงลึก หลังบ้าน “บิกส์” (สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 15-21 พ.ย. 2533, น. 15), “เปิดใจผบ. (ผู้บัญชาการที่บ้าน) ของผบ.ทอ.คนใหม่ วันทนา โรจนนิล” (มติชนสุดสัปดาห์ 22 ต.ค. 2532, น.52) “เปิดหัวใจภักดิพร สุจริตกุล สุภาพสตรีที่บ้านของชวน หลีกภัย” (มติชนสุดสัปดาห์ 2 ต.ค. 2533, น. 10) หรือ อธิพา เปรอง : อำนาจและบทบาทของ ‘หลังบ้าน’ ในทางการเมืองอย่างแล้วใน ขัลดารณณ์ ส่งสัมพันธ์

54. มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 556 (28 เม.ย. 2534) น. 52.
55. สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ปีที่ 36 ฉบับที่ 44 (15-21 เม.ย.2533) น. 16.

56. มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 12 ฉบับที่ 632 (2 ต.ค.2533) น. 10.

57. มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 10 ฉบับที่ 477 (22 ต.ค.2532) น. 52.

58. กาญญา แก้วเทพ, อิตถีศาสตร์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส, 2535) น.65.

59. เพิ่งอ้าง น. 75.

59. กาญญา แก้วเทพ “ผู้หญิง (ใน) สาธารณะ กับภารกิจของสื่อมวลชน” ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 17 ฉบับที่ 1 (ก.ค.-ธ.ค. 2537) น. 43.

salons โรงละคร ที่มี “สื่อมวลชน” ทำหน้าที่ทั้งสร้างสาธารณะและป้อนข้อมูลข่าวสารให้เป็นประเด็นสาธารณะ⁶⁰ ในส่วนที่เรียกว่า civil society และในปริบทสาธารณะนี้เขาเชื่อว่า ทุกคนย่อมเท่าเทียมกัน ซึ่งกลายเป็นคำถามที่สำคัญสำหรับขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรีว่า คนทุกเพศด้วยหรือที่จะได้เข้าสู่ปริบทสาธารณะ หรือว่ากลุ่มที่ว่ำนี้นี้ไม่รวมผู้หญิง

การแบ่งแยกพื้นที่ให้ผู้หญิงมีความสัมพันธ์อยู่กับบ้าน จึงเป็นการแบ่งแยกในลักษณะที่กดขี่สิทธิสตรีของระบบทุนนิยมนั่นเอง สังคมไทยไม่สามารถรอดพ้นจากความคิดเหล่านี้ไปได้ การแบ่งแยกปริบทเพื่อพิจารณา ความคิดของปรีดี พนมยงค์ ผ่านพื้นที่ “หน้าบ้าน” และ “หลังบ้าน” นี้ ก็เพื่อจะสะท้อนให้เห็นว่า แม้ว่าในระดับบุคคล คือ นายปรีดี พนมยงค์จะมีส่วนสำคัญในการเคลื่อนขบวนของการรับรองสิทธิสตรีไทยในทางกฎหมายก็ตาม แต่ความคิดที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการกดขี่สตรีในระบบทุนนิยมก็ยังปรากฏในความคิดของเขา ของภรรยาของเขา ของสตรีและบุรุษระดับนำในสังคมไทยอยู่

จากข้างต้นจึงทำให้ต้องหันมาพิจารณาขบวนการในการเรียกร้องสิทธิสตรีอย่างรัดกุมต่อไปว่า ไม่ควรที่จะแยกเพียงการเรียกร้องแต่ในเรื่องของโครงสร้าง หรือสถาบันทางสังคมเท่านั้น เรื่องของวัฒนธรรมต่างๆ ก็เป็นสิ่งที่ไม่ควรมองข้าม ต้องพยายามให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในเรื่องของโครงสร้างส่วนล่าง (เศรษฐกิจ) โครงสร้างส่วนบน (การเมือง) และโครงสร้างส่วนลึก (ชีวิตอารมณ์ ความรู้สึก) เปิดพื้นที่ให้กับเรื่องของ “ชีวิตส่วนตัว” เข้ามาใน “การเมือง” โดยเปลี่ยนแปลงทัศนคติใหม่ให้ถือว่า “ชีวิตส่วนตัว” เป็นรูปธรรมและได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จากชีวิตส่วนอื่นๆ ดังนั้น บทบาทของชายอาจไม่จำเป็นต้องหยุดนิ่งอยู่กับการทำงานนอกบ้านเท่านั้น การดูแลลูกๆ ก็เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาความรู้สึกและทบทวนชีวิตบนความสำคัญของชายและหญิง ส่วนผู้หญิงก็ควรได้รับโอกาสในการเข้าร่วมอยู่ในพื้นที่สาธารณะที่จะสามารถพัฒนาศักยภาพอย่างเต็มที่ต่อไปด้วย ในอนาคตอาจพบเห็นภาพพจน์ของผู้หญิงที่เปลี่ยนไปจากเดิม ไม่จำเป็นต้องเชื่อมโยงกับพื้นที่เฉพาะแต่ที่ “บ้าน” ก็เป็นไปได้ เพราะ “เราทั้งชายและหญิง”

60. เพ็ญอ้าง น. 43

บรรณานุกรม

กาญจนา แก้วเทพ, อิตติศาสตร์, สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส, 2535.
 ปรีดี พนมยงค์, ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.
 ปรีดี พนมยงค์, "บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎร" ใน การโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์, เจริญวิทยาการพิมพ์, มปป.
 ปรีดี พนมยงค์, ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐ-บุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์, บพิธการพิมพ์, 2526.
 ปรีดี พนมยงค์, พระเจ้าช้างเผือก, เจริญวิทยาการพิมพ์, 2533.
 นิธิ เอียวศรีวงศ์, ผ้าขาวม้า ผ้าขึ้น ทางเก่งในและ ฯลฯ, สำนักพิมพ์มติชน, 2538.
 สุพจน์ คำนวณกุล, มรดก ปรีดี พนมยงค์, ศรีสมบัติการพิมพ์, มปป.
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, กระจายราชการสำคัญ, แพร่พิทยา, 2516
 ปริญญา ช่างเสวก, เสี้ยวหนึ่งแห่งความทรงจำ, สำนักพิมพ์บ้านเพ็ญ, 2541.
 นรุตม์ (นามแฝง), หลากบทชีวิต, (พิมพ์ครั้งที่2), อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2537.
 คำนวณ คุณะดิลก, คือผู้อภิวัฒน์, ขุดิมาการพิมพ์, 2530.
 เฉลิมเกียรติ ผิวฉนวน, ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์, มูลนิธิโกลดคิมทอง, 2529.
 ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญในการเมือง, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519.
 สันติสุข โสภณสิริ (บก), ปรีดีนิวัติ ส่องคืนเมือง, สำนักพิมพ์อักษรสาส์น, 2529.
 เอช บี ชริมส์, นันทนา โชติกะทุกกะนะ (แปล), อังกฤษ ประวัติศาสตร์การปกครอง, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522.
 สัจจะ วาที (นามแฝง), ท่านผู้หญิงพูนศุข เปิดเผยต่อศาลนายปรีดี พนมยงค์คือผู้บริสุทธิ์, สถาบันวิจัยสังคม, มปป.
 สภาสตรีแห่งชาติ, สตรีไทย, 2518.
 ลำพวรรณ น่วมบุญเหลือ, สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519.
 นันทิรา ชำภิบาล, นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงไทยในสมัยสร้างชาติจอมพลป. พิบูลสงคราม 2481-2487, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2530.

แรม พรหมโมบล "เสี้ยวหนึ่งแห่งชีวิต" ใน ขาววิทย เกษตรศิริ (บก), 50 ปี มธ., มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.
 ศิริพร สะโครบาเน็ค, 'การเรียกร้องสิทธิสตรีของหญิงไทย' (2398-2475) ใน สตรีทัศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 สค.-ตค. 2526. น.28-35.
 ศูนย์เอกสารกลุ่มเพื่อนหญิง, "หญิงไทย กับความเสมอภาคในยุค 2475" ใน สตรีทัศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 สค.-ตค. 2526. น.36-51.
 นิธินันท์ ยอดแสงรัตน์ "พูนศุข น้องรัก คิดถึงเสมอ ปรีดี : จดหมายประวัติศาสตร์ 60 ปี" ใน ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 15 ฉบับที่ 1 (พฤศจิกายน 2535), น. 198-201
 บทสัมภาษณ์ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ใน ปาจารย์สาร ปีที่ 14 ฉบับที่ 6 พย.-ธค. 2530. น.67-77.
 อคิน ระพีพัฒน์, 'สตรีไทยในสลัม:กรณีของตรอกใต้' ใน ไทยคดีศึกษา, อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป, 2533. น.71-82.
 กาญจนา แก้วเทพ, "ผู้หญิง (ใน) สาธารณะ" กับหนังสือสารมวลชน" ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 17 ฉบับที่ 1 กค.-ธค. 2537. น.41-50.
 ขลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์, 'อีวาทา เปรอง : อำนาจของ 'หลังบ้าน' ในการเมือง' ใน ธรรมศาสตร์วิชาการ, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.
 หนังสืออนุสรณ์ วันปรีดี พนมยงค์ 11 พค. 2530
 หนังสืออนุสรณ์ วันปรีดี พนมยงค์ 11 พค. 2540
 "ชีวิตร่วมทุกข์และสุขของพูนศุข-ปรีดี แบบฉบับของนักต่อสู้" มติชน รายวัน 9 พค.2526.น.6.
 "ล้วงลึก หลังบ้านบักสุ" สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 36,44 (15-21 พ.ย. 2533) น.15-16.
 "เปิดหัวใจ รักดีพร สุจริตกุล "สุภาพสตรี" ที่บ้านของชวน หลีกภัย" มติชนสุดสัปดาห์ 12,632 (2 ตค. 2533)น.10,12.
 "ร่ำพิงจากปากบาง คุณหญิงอรพร คงสมพงษ์ ชีวิตยิ่งสูงยิ่งหนาว" มติชนสุดสัปดาห์ 11, 556 (28 เม.ย. 2534) น.51-53.
 "หลังบ้าน 'สุจินดา' คุณหญิงวรรณิ คราประยูร พุดถึงประชาธิปไตย" มติชนสุดสัปดาห์ 12,572 (18 สค. 2534) น.12.
 "รสนิมยวิไล คุณหญิงสดศรี ปันยารชุน ธรรมดาอย่างติดดิน" มติชนสุดสัปดาห์ 12,572 (18 สค. 2534) น.51-52.
 "เปิดใจผบ. (ผู้บัญชาการที่บ้าน)ของผบ.ทอ.คนใหม่ วันทนา โรจน-นิล" มติชนสุดสัปดาห์ 10, 477 (22 ตค. 2532) น.52.

